

Rechtspraak

Contracteren met de overheid en détournement de pouvoir

Art. 3:13 BW, 3:40 BW, art. 3:1 lid 2 jo. art. 3:3 Awb

HR 3 april 1998, RvdW 1998, 83 C
Gemeente Alkemade vs. Hornkamp

I. feiten en procesverloop

Hornkamp is eigenaar van een perceel grond in de gemeente Alkemade. In 1989 wil hij op deze grond een klein aantal woningen bouwen. Volgens het geldende bestemmingsplan is de grond bestemd voor 'tuin, horeca en verkeer', en dus behoeft Hornkamp medewerking van de gemeente om wijziging van het bestemmingsplan te verkrijgen. De gemeente stelt Hornkamp voor om een overeenkomst te sluiten met als inhoud dat de gemeente een herziening van het bestemmingsplan ontwerpt; Hornkamp moet dan op zijn beurt f 4000 aan de gemeente betalen bij wijze van bijdrage in de kosten van de herziening, én hij verplicht zich de door hem te bouwen woningen slechts te verkopen (of te verhuren) aan ingezetenen van de gemeente of economisch gebonden aan de gemeente.

Hornkamp gaat akkoord met deze voorwaarden en het contract komt tot stand. Hij betaalt het verschuldigde bedrag en de gemeente bereidt inderdaad de benodigde wijziging van het bestemmingsplan voor. De bouwplannen worden uiteindelijk echter niet uitgevoerd, omdat – zo stelt Hornkamp in essentie – de (dure) woningen niet te slijten zijn aan de lokale bevolking. Hornkamp vordert vervolgens terugbetaling van de betaalde f 4000 en schadevergoeding. Hij stelt daartoe dat de overeenkomst nietig is en dat de gemeente jegens hem onrechtmatig heeft gehandeld door de contractuele voorwaarde van ingezetenschap/economische gebondenheid te stellen.

De rechtbank wijst de vorderingen af, maar bij het hof vindt Hornkamp gehoor. Het cassatieberoep van de gemeente faalt: de Hoge

Raad schaart zich achter het oordeel van het hof. De opbouw van het arrest is als volgt: allereerst bekrachtigt de Hoge Raad de beslissing van het hof dat het beding betreffende ingezetenschap/economische gebondenheid nietig is; vervolgens gaat de financiële voorwaarde mee ten onder, omdat deze volgens de Hoge Raad i.c. in onverbreekelijk verband staat met de overige (nietige) inhoud van het contract.

De Hoge Raad overweegt allereerst dat de Wet op de Ruimtelijke Ordening (wro) aan gemeenten slechts bevoegdheden toekent die strekken tot behartiging van planologische belangen. De Raad stemt vervolgens in met het oordeel van het Hof dat de wro (meer bepaald: art. 19 jo. 15 lid 3 wro) niet toelaat dat bij het verlenen van vrijstelling van een bestemmingsplan andere voorwaarden worden gesteld dan die welke strekken tot bescherming van de belangen die door het geldende bestemmingsplan worden beschermd. Korter gezegd: de gemeente mag op grond van de wro bij het verlenen van een vrijstelling alleen voorwaarden stellen in het belang van de ruimtelijke ordening, en niet in het belang van woonruimteverdeling. De Hoge Raad vervolgt dan:

'Het Hof heeft voorts aangenomen dat aan de in december 1990 tussen de Gemeente en Hornkamp tot stand gekomen overeenkomst slechts deze betekenis toekomt, dat de Gemeente haar medewerking aan de gevraagde vrijstelling – waartegen de Gemeente kennelijk geen bezwaren van planologische aard had – afhankelijk stelde van Hornkamps aanvaarding van de Voorwaarden bij wege van contractuele verplichting.

In het licht van dit alles heeft het Hof niet blijk gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door te oordelen dat de Gemeente door aldus van haar bevoegdheid om, indien zij geen termen aanwezig achtte om aan de verzochte vrijstelling mee te werken, medewerking daaraan te weigeren, gebruik te maken om die medewerking afhankelijk te stellen van de contractuele aanvaarding door Hornkamp van de voorwaarde betreffende verkoop of verhuur aan uitsluitend ingezetenen en/of economisch gebonden van de Gemeente, die bevoegdheid heeft gebruikt voor

een ander doel dan waarvoor zij is verleend, en dat aldus met schending van het verbod van détournement de pouvoir overeengekomen voorwaarde in strijd is met de openbare orde en daarom nietig.' (r.ov. 3.3.2)

2. machtspositie, contractsvorming en détournement de pouvoir

Détournement de pouvoir is het gebruik van een publiekrechtelijke bevoegdheid voor een ander doel dan waarvoor die bevoegdheid is verleend (art. 3:3 Awb). Détournement is verboden, ook als het gaat om privaatrechtelijke rechtshandelingen (art. 3:1 lid 2 Awb, art. 3:13 BW). Maar om welke bevoegdheid ging het in dit concrete geval? Het hof volstond met de mededeling dat de gemeente, door de gevraagde medewerking van de gewraakte voorwaarden afhankelijk te maken, haar bevoegdheid voor een ander doel had gebruikt dan waarvoor deze was verleend. De Hoge Raad schiet te hulp: de bevoegdheid waar het hier om ging, was de bevoegdheid om *medewerking* aan wijziging van het bestemmingsplan te *weigeren*. Het ging hier namelijk om een bouwplan dat in strijd met het bestemmingsplan was; het bouwplan kon slechts worden verwezenlijkt indien de gemeente bereid was om een ingewikkelde procedure te starten.¹

Hornkamp was afhankelijk van de medewerking van de gemeente. De (min of meer discretionaire) bevoegdheid om medewerking te weigeren lijkt daarom een effectief onderhandelingswapen voor de gemeente om bepaalde voorwaarden te verbinden aan medewerking. In het gewone contractenrecht is weigering bij uitstek de bevoegdheid die evenwichtige contractsvorming in de hand werkt. Het contract met de gemeente Alkemade was evenwel geen gewoon contract. De basis van het contract is namelijk een specifieke 'weigeringsbevoegdheid' die slechts toekomt aan gemeenten,

¹ Het betrof de zogenaamde anticipatieprocedure van art. 21 wro in samenhang met een buitenplanse vrijstelling ex art. 19 wro. Zie hierover bijv. A.W. Klaassen, *Ruimtelijk beleid in theorie en praktijk*, 4e druk, Den Haag 1994, p. 181 e.v. en p. 322-323.

en omdat de individuele burger nauwelijks kan 'winkelen' naar de gemeente die de minst bezwarende voorwaarden stelt, is sprake van een machtspositie.

De gemeente Alkemade maakte in dit geval gebruik van de haar door de WRO toebedeelde machtspositie om een eenzijdige publiekrechtelijke rechtshandeling (de vrijstelling ex art. 15 WRO) om te toveren in een wederkerige privaatrechtelijke overeenkomst: *do* (de vrijstelling verlenen) *ut des* (betalen en beloven slechts aan ingezetenen te verkopen). Het gebruik van het weigeringsrecht is hier dus het gebruik van een machtspositie. Uit het Kruseman-arrest weten we dat overheidslichamen hun machtspositie in beginsel mogen aanwenden om bepaalde voorwaarden te bedingen,

'tenzij tegen het bedingen of het in ontvangst nemen van die prestatie enig wettelijk beletsel bestaat, dan wel de overheid aldus handelende misbruik maakte van de bevoegdheden of de feitelijke machtspositie welke die medewerking voor haar wederpartij noodzakelijk deden zijn en haar tot die medewerking in staat stelden'.²

Uit de ontwikkelingslijnen in latere jurisprudentie kan de volgende precisering (of verruiming) van deze overweging worden afgeleid: het stellen (en inroepen) van nadere, bij contract bedongen voorwaarden is toegestaan,

1. tenzij dit strijd met een wettelijke bepaling of een anderszins onaanvaardbare doorkruising van een publiekrechtelijke regeling zou opleveren; of
2. indien dit in strijd zou zijn met enig (ongeschreven) beginsel van behoorlijk bestuur.

In beginsel is dus aanvaardbaar dat overheidslichamen hun machtspositie gebruiken om nadere voorwaarden te stellen, zeker als dit geschiedt ter bereiking van de doeleinden waartoe de betreffende machtspositie is gegeven. De gemeente kan dus in beginsel medewerking aan wijziging van het bestemmingsplan weigeren teneinde voorwaarden te bedingen die planologische doelen dienen.³ Dat

is anders als zulks in strijd met de wet zou zijn dan wel een onaanvaardbare doorkruising van een publiekrechtelijke regeling of strijd met enig beginsel van behoorlijk bestuur oplevert.

Het leerstuk van de onaanvaardbare doorkruising behoeft hier geen nadere introductie of uitleg.⁴ Wel is het goed te vermelden dat het gebruik van publiekrechtelijke bevoegdheden als basis voor contractsvorming in toenemende mate onaanvaardbare doorkruising meebrengt van publiekrechtelijke regelingen. Zo stuiten contracten op het vlak van bouwvergunningen en bouwtechnische voorschriften inmiddels op het ondubbelzinnige wettelijk verbod tot het inslaan van de privaatrechtelijke weg (art. 122 Woningwet).⁵ Vaak ook eist de wetgever dat voor het – via privaatrechtelijke weg – bedingen van vergoedingen voor medewerking of vergunning een specifieke en uitgewerkte grondslag bestaat in een gemeentelijke raadsverordening; zie bijv. art. 30 e.v. Huisvestingswet voor wat betreft financiële compensatie voor zgn. onttrekking aan het woningbestand en art. 42 WRO voor wat betreft zogenaamde exploitatie-overeenkomsten.⁶

Het stellen van (privaatrechtelijke) voorwaarden aan de uitoefening van een publiekrechtelijke bevoegdheid dient niet alleen te blijven binnen de grenzen die specifieke wetgeving daaraan stelt, maar ook binnen de grenzen die de (al dan niet ongeschreven) beginselen van behoorlijk bestuur stellen. Het verbod van détournement is zo'n beginsel, evenals het verbod van machtsmisbruik (als uitwerking van het gebod van evenwichtige belangenafweging).⁷

Het bewandelen van de privaatrechtelijke weg kan overigens zowel doorkruising van de ene publiekrechtelijke regeling zijn als tegelijkertijd misbruik van een bevoegdheid die is ontleend aan een andere regeling: juist omdat de ene regeling iets niet toestaat, wordt getracht de bevoegdheden uit de andere regeling als 'kapstok' te gebruiken om toch de gestelde doelen te bereiken. Bijvoorbeeld: het

gebruik van de bevoegdheden inzake medewerking aan wijziging van het bestemmingsplan als kapstok voor (privaatrechtelijk) woonruimteverdelingsbeleid, terwijl dat onderwerp juist in de Huisvestingswet is geregeld. Betreft het de bouw van zogenaamde vrije sector-woningen, dan is het gemeenten in beginsel niet toegestaan om op publiekrechtelijke wijze vestigingseisen te stellen (art. 6 Huisvestingswet). In een dergelijk geval zou het gebruik van de 'kapstok' van de bestemmingsplanwijziging zowel misbruik van de door de WRO toegekende bevoegdheid als doorkruising van de Huisvestingswet kunnen zijn. In ieder geval is de wetgever inmiddels van mening dat zulks inderdaad een onaanvaardbare doorkruising van de Huisvestingswet oplevert; op dit moment is een wetsvoorstel aanhangig waarin gebruik van de privaatrechtelijke weg voor dergelijke gevallen uitdrukkelijk wordt verboden.⁸

3. nietigheid

Huijgen constateerde in 1991 'dat de rechter in het algemeen geen of weinig aandacht schenkt aan de oorzaksvraag bij contracten met de overheid en in dat verband de

2 HR 13 april 1962, NJ 1964, 366 m.nt. HB, AB Klassiek 3e druk, nr. 11, m.nt. Lubach.

3 Zie bijv. Hof Leeuwarden 10 augustus 1994, NJ 1995, 202. Vgl. HR 23 mei 1986, NJ 1986, 762: een gemeente kan bij contract bedingen dat een perceel een bepaalde bestemming heeft, in ruil voor medewerking aan ontheffing van het bestemmingsplan.

4 Zie over dit leerstuk bijv. W.J.J. Beurkens, *De Hoge Raad en de twee-wegenleer*, Nijmegen 1997.

5 Zie daarover H. Troostwijk, 'Artikel 122 Woningwet en de twee-wegenleer', in: *In de sfeer van administratief recht* (Konijnenbelt-bundel), Utrecht 1994, p. 393 e.v., en Nicolai/Olivier e.a., *Bestuursrecht*, 6e druk, Amsterdam 1997, p. 317-318.

6 Vgl. over een en ander Van Wijk/Konijnenbelt/Van Male, *Hoofdstukken van administratief recht*, 10e druk, Den Haag 1997, p. 231-236. Zie bijv. ook art. 13e lid 2 (ontwerp wijziging) Huisvestingswet (wetsvoorstel 25 334).

7 Deze beginselen zijn neergelegd in art. 3:3 en 4 Awb; ze zijn ook verwoord in art. 3:13 BW.

8 TK 1996 97, 25 334, nrs. 1-2; zie daarover R. Boesveld, *De Gemeentestem* 7073 (1998), p. 197-199.

a.b.b.b. derhalve nauwelijks aan bod komen'.⁹ De onderhavige uitspraak maakt duidelijk dat een contract dat tot stand komt in strijd met het verbod van détournement de pouvoir, in strijd *kan* komen met de openbare orde en daarmee op grond van art. 3:40 lid 1 BW nietig *kan* zijn. Met stelligere formuleringen moet men oppassen; men kan – denk ik – niet zeggen dat elke overeenkomst die in strijd met het verbod van détournement is gesloten, per definitie in strijd met de openbare orde komt en dus nietig is. Nog minder juist lijkt mij de stelling dat een contract gesloten in strijd met enig beginsel van behoorlijk bestuur zonder meer met de openbare orde strijdt en dus nietig is. Het zal afhangen van inhoud en strekking (is het een voor de maatschappelijke orde fundamentele norm?) en ook de aard van het desbetreffende beginsel (behelst deze een materiële norm of een procedurele norm?), alsmede de uitwerking en gevolgen daarvan in het concrete geval. Immers, de nietigheidssanctie haalt in beginsel het gehele fundament onder de overeenkomst uit; dat kan in bepaalde gevallen een te zware sanctie zijn voor een licht vergrijp.¹⁰ In het onderhavige geval leidde nietigheid van de ingezetenschapsvoorwaarde tot nietigheid van het gehele contract. In feitelijke instanties was namelijk vastgesteld dat de door de gemeente toegezegde medewerking aan wijziging van het bestemmingsplan in onverbreekelijk verband stond met de door de gemeente bedongen voorwaarden. Hieruit leidt de Hoge Raad af dat nietigheid van het beding inzake ingezetenschap/economische gebondenheid de gehele overeenkomst nietig maakt. De Hoge Raad doet geen moeite om tot partiële nietigheid (art. 3:41 BW) te concluderen teneinde de betalingsplicht van Hornkamp in stand te laten. Afgezien van de vraag of daartoe in dit geval aanleiding was – A.-G. Mok concludeerde overigens wél tot partiële nietigheid – is het de vraag of het aldus resterende contract (naar thans geldend recht) wel door de beugel van art. 3:40 BW zou kunnen. Het is namelijk niet

uitgesloten dat de contractuele weg inmiddels evenmin kan worden bewandeld wanneer het alleen verhaal van administratieve kosten betreft, aangezien daartoe een – met de nodige rechtswaarborgen omklede – publiekrechtelijke weg openstaat: de gemeentelijke legesverordening.¹¹

Heeft de nietigheid van het contract ook gevolgen voor de rechtsgrond van het 'publiekrechtelijke deel' van het contract? De gemeente had zich immers, met het oog op de verplichtingen die Hornkamp op zich nam, verplicht tot een aantal publiekrechtelijke besluiten (vrijstelling van het bestemmingsplan etcetera). Zijn die besluiten door de nulliteit van het contract ook nietig? Over de min of meer spiegelbeeldige gevallen, waarin het besluit wordt vernietigd en daardoor een op het besluit 'voortbouwende' privaatrechtelijke overeenkomst in de lucht komt te hangen, bestaat enige – maar zeker niet volledige – duidelijkheid. De uitvoering van de desbetreffende overeenkomst wordt zoveel als mogelijk stopgezet en ongedaan gemaakt.¹² Van nietigheid is geen sprake.¹³

Voor het hierbedoelde geval van nietigheid van het contract moet mijns inziens om meer dan één reden worden geconcludeerd dat nietigheid van het contract geen afbreuk doet aan de geldigheid van de publiekrechtelijke besluiten die ter uitvoering van het contract werden genomen. In de eerste plaats is het stelsel van administratiefrechtelijke rechtsmiddelen ter vernietiging van beschikkingen min of meer gesloten; wordt een beschikking niet aangevochten, dan staat de rechtmatigheid van de beschikking in beginsel buiten kijf. Het zou bovendien grote rechtsonzekerheid teweegbrengen – ook voor anderen dan de rechtstreeks betrokkenen – als nietigheid van het contract ook nietigheid van het besluit teweeg zou brengen. Beter is het om de gevolgen van nietigheid van het contract af te wikkelten door middel van een eventuele schadevergoedingsplicht van het overheidslichaam.

4. onrechtmatigheid

De handelswijze van de gemeente Alkemade werd door het hof als onrechtmatig bestempeld. In de opvatting van het hof was de overeenkomst aangegaan in strijd met het verbod van détournement; de gemeente handelde aldus in strijd met een beginsel van behoorlijk bestuur en daardoor onrechtmatig. Nu het verbod van détournement strekt tot bescherming van de positie van burgers als Hornkamp, kan hij aanspraak maken op vergoeding van de schade die hij daardoor lijdt. Het cassatiemiddel richt geen specifieke pijlen op het onrechtmatigheidsoordeel; de Hoge Raad laat zich er dus niet over uit. Kan men, zoals het Hof deed, stellen dat handelen in strijd met een beginsel van behoorlijk bestuur onrechtmatig is? Ik denk dat dit inderdaad mogelijk is; de Hoge Raad heeft zich in het arrest Van Gog vs. Nederweert indirect in die zin uitgelaten: het oordeel van de administratieve rechter dat sprake is van een beschikking in strijd met een beginsel van behoorlijk bestuur, leidt voor de burgerlijke rechter tot de conclusie dat sprake is van een (toerekenbare) onrechtmatige daad.¹⁴ De schuld is vervolgens, zo heet het in de rechtspraak van de Hoge Raad, in beginsel gegeven.

⁹ W.G. Huijgen, *Aansprakelijkheid van de overheid*, diss. Leiden 1991, p. 58-59; vgl. ook losbl. *Verbintenissenrecht II* (Van Boom), aant. 104.

¹⁰ Zie ook R. Kluin, *Overeenkomsten tussen overheden*, diss. Nijmegen 1994, p. 82-83.

¹¹ Zie nader M.M. Verschuren, *BR* 1994, p. 196 e.v.; vgl. Klaassen, *a.w.*, p. 221 en losbl. *Verbintenissenrecht II* (Van Boom), aant. 155.

¹² Zie bijv. art. 10:42 lid 3 Awb en art. 280 lid 3 Gemeentewet (voor vernietiging door toezichthoudend bestuursorgaan).

¹³ Zie echter ook *Parl. Gesch. Awb derde tranche*, p. 178, sub 4.10, alwaar wordt verdedigd dat een uitvoeringsovereenkomst bij een subsidiebeschikking ex art. 6:229 BW vernietigbaar is als de subsidiebeschikking vernietigd wordt.

¹⁴ HR 31 mei 1991, NJ 1993, 112; zie ook J. Spier, *Handelingen NJV 1996-I*, p. 284. Vroeger werd nog wel geoordeeld dat détournement geen onrechtmatigheid opleverde; zie losbl. *Onrechtmatige daad (oud)* VII, no. 138.

5. tenslotte: bij gronduitgifte mag meer...

Bij gronduitgifte kunnen gemeenten bedingen dat de grond een bepaalde bestemming heeft en dient te behouden.¹⁵ Contractuele bedingen, opgelegd ter gelegenheid van gronduitgifte, die de grondeigenaar verbieden te verkopen aan anderen dan ingezetenen/economisch gebonden, lijken tot op heden ook geldig.¹⁶ Wat opvalt, is dat bij gronduitgifte van oudsher meer mogelijkheden bestaan om beleidsdoeleinden via de verkoop- of erfpachtvoorwaarden te verwezenlijken. Het eigendomsrecht is niet doelgebonden en détournement de pouvoir kan zich dus niet voordoen. De gronduitgevende gemeente is binnen deze civielrechtelijke rechtsverhouding echter ook gebonden aan de beginselen van behoorlijk bestuur; uiteraard staat de burger ook het privaatrechtelijke arsenaal aan rechtsmiddelen ter beschikking.¹⁷ Zo kan een beroep van de gemeente op een beding dat alleen verkoop aan ingezetenen toestaat, misbruik van bevoegdheid opleveren wanneer de ingezetenschapsvoorwaarde het perceel volstrekt onverkoopbaar maakt.¹⁸ Ook kan sprake zijn van onaanvaardbare doorkruising van een publiekrechtelijke regeling, maar daarvoor is – gezien de afwachtende houding van de Hoge Raad in het arrest Kunst- & antiekstudio Lelystad – onontbeerlijk dat de wetgever zich uitdrukkelijk en concreet uitlaat over de toelaatbaarheid van bepaalde contracten of contractvoorwaarden. De wetgever lijkt dat in toenemende mate te beseffen:¹⁹ in een recent wetsvoorstel tot wijziging van de Huisvestingswet – ik noemde het al eerder – wordt het gemeenten bijvoorbeeld uitdrukkelijk verboden om bij de verkoop (of uitgifte in erfpacht) van zogenaamde 'vrije sector'-bouwkavels en -woningen clausules op te nemen die aan vrije vestiging in de weg staan.²⁰ Weer een privaatrechtelijke weg minder...

W.H. VAN BOOM

15 Zie HR 8 juli 1991, *NJ* 1991, 691 (Kunst- & antiekstudio Lelystad).

16 Zie C.J.J.M. Stolker, *WPNR* 5601 (1982), p. 186 en J. de Jong, *Gemeentelijke gronduitgifte*, diss. Utrecht 1984, p. 273; vgl. Pres. Rb. Den Haag 31 maart 1977, *NJ* 1978, 445, Pres. Rb. Breda 19 september 1996, *KG* 1996, 335 en Hof Den Bosch 24 februari 1997, *NJ* 1997, 522 (dit betrof overigens bindingseisen gesteld bij de gronduitgifte zelf).

17 Zie de opsomming in HR 8 juli 1991, *NJ* 1991, 691 (Kunst- & antiekstudio Lelystad), r.ov. 3.4.

18 Zie art. 3: 13 BW, uitwisselbaar met art. 6: 248 lid 2 en 6: 233 sub a BW.

19 Vgl. in dit verband de ondubbelzinnige uitlatingen van de regering bij de behandeling van de derde tranche Awb (*Parl. Gesch. Awb derde tranche*, p. 178, sub 4.9): beschikkingvervangende subsidievereenkomsten zijn een onaanvaardbare doorkruising van Titel 4.2 Awb.

20 Zie nt. 8.

Herroepen onrechtmatig primair besluit in bezwaarschriftprocedure levert een onrechtmatige daad op, die tot schadevergoeding verplicht.

HR 20 februari 1998, RvdW 1998, 57; CRvB 24 februari 1998, JB 1998, 83.

Casus

Er heerste lange tijd onduidelijkheid over de vraag of een overheidsorgaan onrechtmatig kan hebben gehandeld door in de bezwaarschriftfase terug te komen op een eerder gegeven beslissing. Dat een overheidsorgaan onrechtmatig handelt door een beslissing te nemen en te handhaven die naderhand door de rechter wordt vernietigd, is vaste rechtspraak.

Steevast oordeelt de Hoge Raad dat bij een dergelijke beslissing tevens de schuld in beginsel is gegeven.¹ Maar geldt deze rechtspraak eveneens in het geval waarbij een overheidslichaam in de beslissing op bezwaar terugkomt op een eerder gegeven beslissing en deze beslissing dus niet achteraf door de rechter is vernietigd? In het hierna volgende wordt onderbouwd hoe de burgerlijke rechter en de bestuursrechter (Centrale Raad van Beroep) deze vraag beantwoorden. In de casus die ten grondslag lag aan bovengenoemd arrest van de Hoge Raad heeft de Inspecteur der directe belastingen aan een zekere B. voorlopige belastingaanslagen opgelegd tot een totaalbedrag van f 98 409, welke aanslagen B. heeft voldaan.

Vervolgens heeft de Inspecteur de termijn, waarbinnen hij aan B. de definitieve aanslagen kon opleggen, ongebruikt laten verstrijken. Daar-

1 De reeks van arresten begint met Staat/Van Gelder (HR 9 mei 1986, *NJ* 1987, 252) en Staat/Hoffmann-La Roche (HR 26 september 1986, *NJ* 1987, 253). Daarna volgden onder meer HR 30 januari 1987, *NJ* 1988, 89 (Gemeente Blaricum/Roozen); HR 31 mei 1991, *NJ* 1993, 112 (Van Gog/Nederweert); HR 12 juni 1992, *NJ* 1993, 113 (Bedrijfsvereniging/Boulogne); HR 1 juli 1993, *NJ* 1995, 150 (Staat/NCB) en HR 2 juni 1995, *NJ* 1997, 164. (Bedrijfsvereniging/Aharchi).